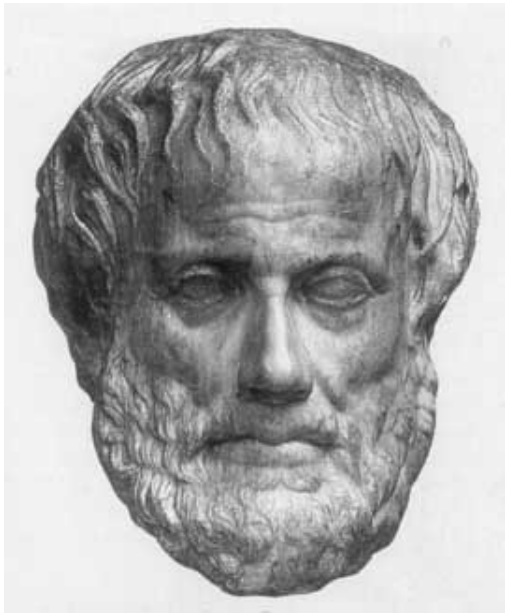
Aristoteles zo Stageiry – cesta k vzdelanosti

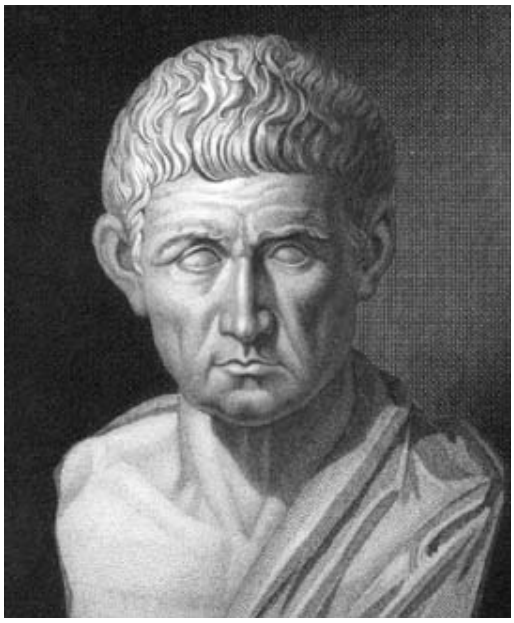

Nikto nepopiera, že do základov ľudského systematického poznávania patrí dielo, ktoré vytvoril grécky filozof **Aristoteles** (384 – 322 pred n. l.). Spoznal intelektuálnu silu a význam toho, že „*všetci ľudia od prirodzenosti túžia po poznaní*“. Uznal, že „*činnosť rozumu je život*“. Povzniesol duchovný obzor nad rozkoše sveta. Aristoteles napísal neobyčajne veľa pojednaní (asi 150), v ktorých ukázal svoju všestrannosť. Uvažoval o logike a jazyku, o umení, politike, etike i práve, o dejinách, psychológii a fyziológii, o prírode (zoológia, biológia, botanika, chémia, mechanika), o matematike, metafyzike i teórii poznania. Intelektuálny obor Aristoteles originálne a organicky zlúčil podnety a výsledky súdobej gréckej filozofie. Celý spoznávaný svet odhalil ako ustavičný proces formovania konkrétnych podstát, v ktorom stupeň uskutočnenia je mierou dokonalosti vecí (napr. u živých bytostí rozlišuje vegetatívnu, zmyslovú a mysliacu dušu – podstatnú a aktívnu zložku zjednocujúcu celé indivíduum). Rozumný človek môže poznať a pochopiť aj najvyššie princípy celej existencie. Aristoteles svojím dielom podstatne ovplyvnil teoretické myslenie ľudstva a prehĺbil analytickú stránku uvažovania o svete, v ktorom žijeme.

Vyrastal v prostredí otcovej lekárskej praxe na macedónskom kráľovskom dvore. Odišiel do Atén, tam študoval a neskôr i pôsobil (367 – 347 pred n. l.) na Platónovej Akadémii. Od roku 343 pred naším letopočtom vychovával syna Filipa Macedónskeho, budúceho Alexandra Veľkého. Aristoteles založil a viedol svoju povestnú školu *Lykeion* (335 – 323 pred n. l.). Nebol samotár, i keď mal rečovú chybu (šušlal) a nevynikal ani svojím fyzickým vzhľadom. Žil pred zrakom verejnosti v búrlivej atmosfére svojej doby s jasným cieľom hlbšieho, presnejšieho a konkrétnejšieho poznávania prírody aj duchovného sveta ľudských myšlienok. Bol dobrý rečník, presvedčivý v debatách, možno až sarkasticky vtipný, či veľmi pyšný na svoje intelektuálne schopnosti. Uznával za ľudské šťastie stav, v ktorom človek môže vykonávať myšlienkovú činnosť a spoznávať pravdu odlíšenú od mýtu, ponúkať dôkazy nahradzujúce vieru.

„*Každá reč má význam... Každá reč nie je vždy súdom, ale iba tá, v ktorej je skutočná pravda alebo nepravda.*“ Aristoteles pripravil prvý systém formálnej logiky. Z tejto oblasti sú známe jeho spisy: *Kategórie, O vyjadrovaní, Prvé analytiky, Druhé analytiky, Topiky, O sofistických dôkazoch.* V závislosti od jazykových kritérií rozlíšil desať všeobecných tried výrazov, tzv. kategórií: podstata, kvalita, kvantita, vzťah, miesto, čas, poloha, vlastníctvo, činnosť, trpnosť. Vždy je potrebné určiť pravú podstatu, ktorá je nevyhnutná, aby určitá vec bola tým, čím je. Ostatné vlastnosti, ktoré sa môžu meniť, sú nepodstatným určením druhu a rodu. Teóriou kategórií určil mož-

nosti zhody jazykového vyjadrenia s pravdivými výpoveďami o veciach konkrétneho sveta. Ponúkal ju ako logickú charakteristiku i analytický prostriedok na odhaľovanie rôznych významov. Celú logickú problematiku rozvinul ako teóriu výrokov, úsudkov a vedeckých dôkazov. Vybudoval základy systému pojmovej logiky, ktorý môže slúžiť ako model pre formálnu syntaktickú analýzu a štúdium každého vedeckého myslenia.

Aristotelova sylogistika je súčasťou jeho *Prvých analytík* (rozdelil jednoduché výroky buď na kladné alebo záporné, buď všeobecné alebo čiastkové, buď asertorické alebo apodiktické alebo problematické („*Každý výrok je buď o tom, čo skutočne je, alebo o tom, čo je nevyhnutné, alebo o tom, čo môže byť*."), rozlíšil subjekt a predikát, využitím schematických písmen zdôraznil typy úsudkových foriem („*Sylogizmus je reč, v ktorej, ak je niečo dané, nevyhnutne niečo iné, rôzne od toho, čo je dané, vyplýva práve tým, že dané je*.")). *Druhé analytiky* obsahujú poznatky o všeobecných vedeckých postupoch (príčinnosť, nevyhnutnosť, všeobecnosť, axiomatika, dôkazové postupy). Príkladom aplikácie všeobecnej logickej teórie je systém matematických poznatkov. Matematické deduktívne skúmanie má charakter zostupu od axióm k jednotlivým tvrdeniam, dôkaz je vzostupnou rekonštrukciou konečného počtu krokov logických operácií, ktorými sa tvrdenie odvodzovalo z axióm cez rozličné syntaktické úrovne. „*Predmet logiky v svojej starovekej i stredovekej podobe je skoro úplne spojený s Aristotelovým menom*" (G. Boole). Všestranný myslitel' a systematický bádateľ Aristoteles prispel k tvorbe exaktných dôkazových postupov, usporiadal invenčné metódy vedeckej práce, usmerňoval k pravej, sústavnej a cieľavedomej poznávacej ľudskej činnosti.

Rozsiahle Aristotelovo dielo hovorí svojím odkazom až do súčasnosti. Aj naša moderná veda vyžaduje nestrannosť a objektívnosť, lebo pravdivé poznanie je najvlastnejším zmyslom teoretického myslenia a cieľom ľudskej existencie. „*Poznanie je nadovšetko príjemné...*" Potešenie učiť sa bolo, je a bude dôležitou zložkou ľudskej výchovy, praktického vzdelania i produktívnych vedecko-technologických výsledkov. K vybudovaniu hlbších, presnejších a konkrétnejších postupov poznávania nesporne prispel systematický skúmateľ staroveku Aristoteles. Optimisticky predpokladal, že človek je schopný poznať zákonitosti prírody, ľudskej spoločnosti i samého seba. Odvtedy prinášajú ľudské výskumy a tvorivé predstavy stále nové fakty a vysvetlenia spájajúce filozoficko-metodologické predstavy a empirické postupy do štruktúr teoretických modelov, ale aj užitočné pre praktické použitie.

Dušan Jedinák